

При впровадженні соціального пакета важливо активно поширювати офіційну інформацію про його наповнення та проводити акції з надання пільг серед співробітників.

Процес ефективного використання соціального пакета неможливий без інформування нових співробітників про перелік пільг, а також коректування окремих корпоративних соціальних пакетів залежно від результатів проведення додаткових соціальних опитувань та анкетувань стосовно задоволення робітників наповненням соціального пакета та його практичним упровадженням.

Таким чином, на основі результатів систематизації, обробки та аналізу соціологічних досліджень визначено пріоритетні складові соціального пакета та сформована його натурально-речова структура для різних категорій працівників.

Література

1. Скитяева И., Чернова Е. Социальный пакет: статья расходов или инструмент управления // Управление компанией. – 2005. – № 12. – С. 15–21.
2. Запатрина И.В. Мотивационные модели в управлении // Теория и практика управления. – 2003. – № 3. – С. 24–30.
3. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” № 335/94-ВР від 28.12.94.
4. Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003 № 889-IV.
5. Закон України “Про відпустки” від 15.11.96 № 505/96-ВР.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII.
7. Закон України “Про оплату праці” від 24.03.1995 р. №108/95-ВР.
8. Юрков М. Соціальний пакет як різновид соціальної діяльності підприємства: правові аспекти // Право України. – 2007. – № 7. – С. 3–41.
9. Новак І. Соціальний пакет як механізм удосконалення оплати праці // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 6–12.
10. Древаль О.Ю. Учет экологически неблагоприятных условий труда при формировании социального пакета // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. – 2008. – № 2. – С. 52–58.
11. Павленко О.О., Древаль О.Ю. Вплив екологічного фактору на формування соціального пакета // Збірник тез доповідей Восьмої щорічної Всеукраїнської наукової конференції „Екологічний менеджмент у загальній системі управління”. – Суми, 2008. – С. 94–98.

УДК 504.03(075.8)

Т.О. ЗАГОРНА
Макіївський економіко-гуманітарний інститут

ПРОЦЕСИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НА РІВНІ СУБ'ЄКТІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Форсований режим експлуатації природно-ресурсного потенціалу, відсутність діючих інструментів стимулювання наукоємних, ресурсозберігаючих та маловідходних технологій багато в чому визначає

тенденції екологізації реального сектору економіки, спричиняє перманентне наростання екологічних проблем. Сучасні уявлення про збалансований регіональний розвиток припускають економічно ефективне споживання матеріальних благ в умовах екологічно рентабельного прогресу. У цьому сенсі особливої актуальності набувають дослідження економічних, екологічних, соціальних, правових і технологічних форм відтворення в їхньому взаємозв'язку. Регіональна політика здатна стати активним фактором реалізації концепції екологічно сталого розвитку на рівні суб'єктів реального сектору економіки. Відтворувальний підхід до сталого розвитку соціально-економічної системи регіону дає змогу розглянути її як цілісну систему в усій багатогранності економічних, інноваційних, соціальних і екологічних особливостей розвитку, забезпечує реалізацію принципу системності у вивченні проблем сталого розвитку.

Сучасні тенденції екологізації і соціалізації національної економіки обумовлюють необхідність формування соціально-екологічних інноваційних концепцій. Пріоритетна роль у цьому належить регіональним аспектам, тому що процеси мезорівня є визначальним вектором розвитку суб'єктів реального сектору на принципах екологізації і сталого розвитку [1, с. 35–37].

Економічні аспекти питань прийняття рішень з екологічно стійкого розвитку підприємств розглядалися в роботах О.Ф. Балацкого, С.М. Бобильова, В.І. Вернадського, Е.В. Гірусова, К.Г. Гофмана, Л.Г. Мельника, Н.Ф. Реймерса, Т.С. Хачатурова та інших [1–3].

Незважаючи на актуальність і практичну значущість розв'язання цих питань, завершеної методології системного підходу до розуміння сутності, змісту теоретико-методологічного забезпечення процедур фінансово-інвестиційних розрахунків і вибору критеріїв ефективності екологічних новацій у виробничій сфері не розроблено. Досягнуті результати не дозволяють стверджувати про створення єдиної наукової стратегії екологізації на рівні діяльності суб'єктів реального сектору. За рамками розгляду, як і раніше, залишаються актуальні теоретичні і прикладні питання обґрунтування складного комплексу методологічних і прикладних положень екологізації господарського розвитку, що обумовлює проблематику цієї статті.

Мета досліджень полягає в пошуку нових форм підвищення еколого-економічної ефективності процесів розвитку на інноваційній основі, теоретико-методологічному обґрунтуванні збалансованої побудови регіонально-галузевих еколого-економічних відносин, що формують умови екологічно сталого розвитку.

Важливо виділити можливості єдиних форм проведення еколого-економічного та фінансово-інвестиційного аналізу, що виникають у процесі екологізації суб'єктів господарювання в умовах економіки сучасного типу, та розробку мотиваційних механізмів активізації екологічно безпечного використання ресурсів.

Фахівці по-різному визначають зміст поняття *екологізація*. Як вважає А.А. Дороговцева, "екологізація економіки виявляється в еквівалентності

обміну між природою і людиною, забезпечує на основі оптимальних організаційно-технічних рішень створення штучних екосистем, які гарантують збереження необхідної для суспільства якості навколишнього середовища. Кардинальне рішення проблеми полягає в тому, щоб базувати виробництво по можливості на відносно легкодоступній сировині, знизити його питомі витрати, забезпечити кругообіг сировини, утилізуючи вторинні ресурси і цілком використовуючи усе, що добувається з надр" [4, с. 15].

Л.Г. Мельник наголошує на ролі постійного відтворення наукових ідей, інформаційних матеріалів, технічних засобів і технологічних рішень у процесах екологізації виробництва. При цьому він чітко розмежовує об'єкти екологізації – попит, виробництво, мотиви, хоча таке розмежування можна вважати умовним [2, с. 178–181].

А.І. Бородін визначає екологізацію господарської діяльності як "процес створення, освоєння і використання у виробництві науково-технічних, технологічних, адміністративно-правових і соціально-економічних нововведень, у результаті якого підвищується біологічна сумісність господарських систем" [5, с. 114–116]. Для цього, на його думку, "необхідні глибокі перетворення всього комплексу наукового знання, формування екологічної свідомості, підвищення замкнутості матеріально-енергетичних циклів виробництва і споживання, екологізація науково-технічної діяльності і т. ін.". На думку В.Г. Глушкової і С.В. Макар, екологізація – це "процес упровадження технологічних систем, управлінських і інших рішень, що дозволяють підвищити ефективність використання природних ресурсів при збереженні якості природного середовища" [6, с. 16].

Д.Ю. Савон за основу економічного розуміння процесу екологізації приймає його тлумачення "як структурованого процесу, у рамках якого важливо акцентувати увагу на одночасному урахуванні декількох альтернативних, взаємодоповнюючих напрямків, кожне з яких має свої границі, що змінюються в часі під впливом соціально-економічних умов і природничо-наукових передумов їхньої реалізації" [7, с. 19]. Відповідно, екологізацію виробничої сфери можна розуміти як комплексне врахування еколого-економічних факторів впливу на екологічну ситуацію в стратегії соціально-економічного розвитку України та її регіонів. В основу її розвитку слід покласти принципи превентивності, безперервності, постійного вдосконалення, взаємозв'язку і комплексності проведених природоохоронних заходів.

Незважаючи на різні визначення, всі автори сходяться в думці, що екологізація – це інструмент гарантування екологічної безпеки і досягнення сталого розвитку еколого-економічних виробничих систем.

З огляду на структуру і взаємозалежність компонентів еколого-економічної системи, з урахуванням регіональних змінних логічно визначити, що екологізація – це інтеграція соціо-еколого-економічних процесів мікро- та мезорівня, заснована на балансі економічних, техніко-технологічних, політичних, соціальних і екологічних рішень, що сприяють ефективному досягненню екологічних цілей і завдань в еколого-економічній системі.

Екологічно сталий розвиток реального сектору припускає взаємозалежність і взаємозумовленість економічних, соціальних і екологічних механізмів, що репродукують умови забезпечення їх довгострокового економічного розвитку при дотриманні екологічних вимог до збереження якості навколишнього середовища і використання природно-ресурсного потенціалу. Методологічною основою дослідження є системний підхід як складова частина формування єдиного еколого-економічного механізму екологізації господарської діяльності. Він узгоджує в збалансовану єдність інвестиційні можливості, валовий регіональний продукт, продукцію вторинної переробки і кінцевий механізм впливу на природне середовище. У результаті економічна цінність регіону включає й екологічний фактор відображення необхідності існування господарської системи з постійним відтворенням еколого-економічних умов життєзабезпечення населення [8, с. 21].

Дослідження процесів екологізації в економічній площині структуроване автором в рамках системи координат, осі якої задають рівні ієрархії економіки, регіональні детермінанти і функціональну декомпозицію інструментів екологізації (рис.).

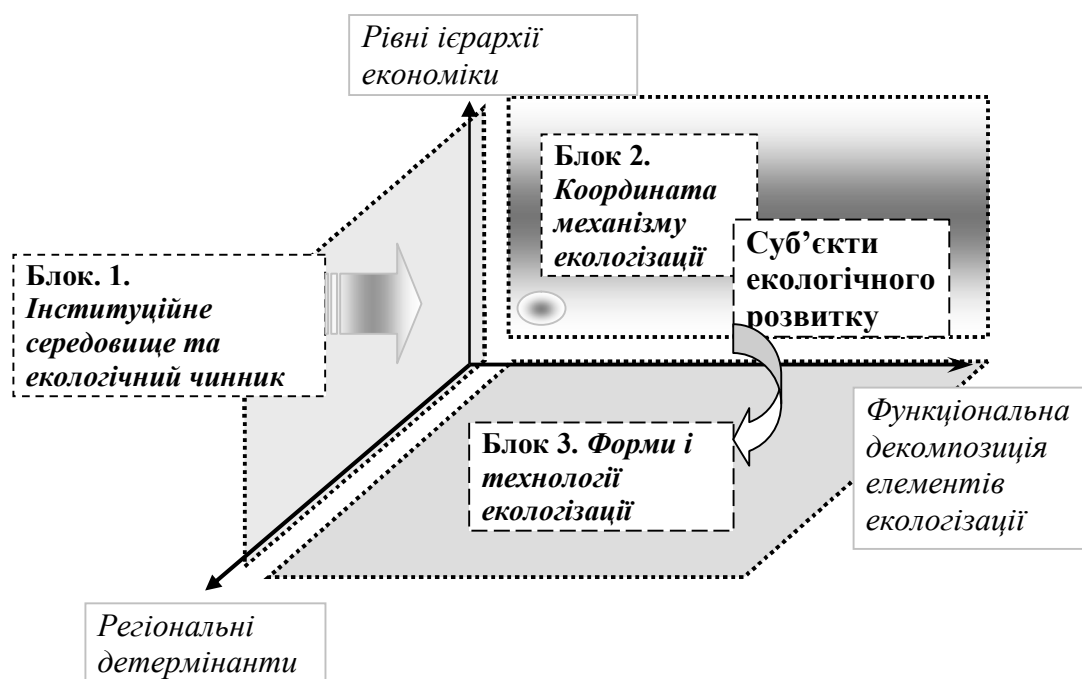

Рисунок. Система координат механізму екологізації суб'єктів реального сектору

Розглянемо докладно елементи механізму за виділеними блоками.

Блок 1. Об'єктивні соціально-екологічні обмеження техногенного розвитку економіки визначають потребу відмови від сформованих уявлень і парадигм людства, перегляду традиційних екстенсивних та ресурсовитратних орієнтирів суспільного розвитку і реформування сучасної природно-господарської практики відповідно до принципів стійкого екологічно безпечного соціально-економічного прогресу.

Екологічно безпечний і сталий розвиток, відповідно до наукових уявлень [9, с. 32], припускає створення умов для соціального й економічного піднесення суспільства, орієнтованого на збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу, реалізацію ідеї розумної достатності в процесі споживання природних благ, досягнення гармонії між людським співтовариством і середовищем існування, заснованої на екологічно оптимальних обмеженнях техногенезу. Вирішення екологічних проблем, як доводить теорія і практика останніх десятиліть, використанням тільки державних механізмів регулювання або тільки ринкових механізмів неможливе, оскільки ефективність прийнятих природно-господарських рішень, як правило, перешкоджає виконанню екологічних вимог і обмежень [7, с. 21].

Блок 2. Визначальна більшість невідновлюваних енергетичних благ близька до виснаження, часовий потенціал їхнього корисного використання обмежений 30–50 роками, вугілля – кількома сотнями років. Різноманітність поглядів серед фахівців на сталий розвиток сформувало різні думки про можливість задоволення економічних потреб суспільства за рахунок безупинно підтримуваного економічного зростання і про екологічні межі біосфери. Учені (Т. Хаавелмо, И. Рандерс, Г. Дейлі, Я. Тінберген, Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, В.І. Данилов-Данильян та ін.) прийшли до висновку, що, незважаючи на вдосконалення виробничих технологій і більш сувору природоохоронну політику, масштаб використання природних ресурсів, у тому числі енергетичних, і рівень забруднень уже перевищили пороги стабільності, а біосфера досягла екологічної межі. У той же час існує погляд (М.В. Holdgate, S. Warner, М. Feinatein, Я.Я. Яндиганов та ін.), на екологічні пороги як умовні, розширювані, межі яких перевищують необхідні ресурси над забезпеченими, а не як на відображення деградації якості навколишнього середовища, і часто межі можна змінити в просторово-тимчасовому аспекті, замінюючи ресурси і/або створюючи енерго-, ресурсозбігаючі і природоохоронні технології, тобто вирішення проблеми визначають темпи НТП [9, с. 27–29].

Для теоретичних і прикладних цілей рекомендується спрощений узагальнюючий вимірник екологічного порога (господарської місткості) як межі стійкості екосистем – граничний потік енергії, що людство має право споживати, використовуючи всі відомі її джерела і технології одержання (В.І. Данилов-Данильян, К.С. Лосєв, В.Г. Горшков, А.П. Федотов та ін.). Він недостатньо широко реалізує поняття господарської місткості і вимагає введення його вимірника – асиміляційного потенціалу природних систем. Інший методичний підхід (А.П. Федотов, А.І. Вагін, Е.А. Смоленський) розглядає взаємозалежні види впливу на біосферу: споживання енергії частиною біоти, що виражається через потужність сонячної енергії, і енергоспоживання суспільства в результаті природно-господарської діяльності, які кількісно вимірюються відповідно індексами антропогенного навантаження і стійкості розвитку. Це дає змогу виділити невелику групу країн (США, Китай, Індія, Японія, ФРН та ін.) із сумарним енергоспоживанням понад 75% від загальносвітового, які у своїх національних стратегіях сталого розвитку

насамперед повинні реалізовувати програми раціоналізації і зниження ресурсо-та енергоспоживання і/або планування родини [9, с. 23].

Розрахунки по біосферній і ресурсній моделях розвитку визначили енергетичний коридор (межі) для біосфери в цілому $1 \cdot 10^{12}$ - $8 \cdot 10^{12}$ Вт/рік, для України – $0,025$ - $1,0 \cdot 10^{12}$ Вт/рік. Індeksi антропогенного навантаження (I) і стійкості розвитку (I_{sd}) для України становили $I = 1,17$ і $I_{sd} = 0,87$, а для Донецької області – $I = 0,729$ і $I_{sd} = 2,13$ (для порівняння США – $2,4$ і $4,3$, Китай – $1,8$ і $3,2$, середньосвітові – 1 і $1,78$ відповідно). Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що Україна входить до групи держав, біо- і природно-господарське енергоспоживання яких відповідає середньосвітовим значенням або дещо перевищує їх. Вона має реальні перспективи реалізувати національну концепцію сталого розвитку при своєчасних заходах щодо зниження енергоспоживання і, що більш важливо, раціональному й ефективному використанні енергоресурсів, особливо в таких енергетично навантажених регіонах, як Донецька область [10].

Наведені показники певною мірою кількісно відображають екологічну стійкість і раціональне використання природних ресурсів, але більше стійкість визначається рівноважним станом потоків речовини, кількісно обумовленого співвідношенням рівня антропогенного навантаження й асиміляційного потенціалу території.

Блок 3. Дії з екологізації на рівні реального сектору – підприємства вугільної теплоенергетики – варто розглядати в просторово-тимчасовому інтервалі, включаючи всі стадії її технологічного циклу, починаючи з видобутку палива (вугілля) і закінчуючи залученням у господарський обіг великотоннажних викидів і відходів, а також побіжних продуктів, утворених на різних стадіях відтворювального циклу природних ресурсів, і оцінювати на цій основі вплив ресурсозберігаючих, екологічних, соціальних і економічних факторів на ефективність створення енергохімічних виробництв на базі великих ТЕС [9, с. 112].

Збільшення споживання вітчизняного природного газу і нафти світовою економікою, прагнення України гарантувати енергетичну безпеку в умовах постійного коливання кон'юнктури спричиняє соціально-економічну напругу, і в невіддаленій перспективі з усіх традиційних енергоносіїв Україна може розраховувати тільки на вугілля. Основна проблема широкомасштабного використання вугілля визначає не стільки зростання забруднення навколишнього середовища, скільки номенклатуру, якість і можливість використання в економіці країни товарної продукції, одержуваної з вугілля і/або великотоннажних викидів та відходів теплоенергетики (SO_2 , NO_x , золошлакові відходи й інші).

Розглянуте нововведення – перехід від випуску монопродукції (електроенергія) до поліпродукції – створює соціальні та еколого-економічні конкурентні переваги, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності вугільних теплових електростанцій за рахунок збільшення обсягу додаткової товарної продукції і послуг, не пов'язаних з основною діяльністю, і сприяє стійкому розвитку вугільної енергетики.

Екологізація вугільної теплоенергетики в рамках напряму системних змін дозволяє в такий спосіб одержати максимум ефекту з палива, що залучається до процесу, і на основі маловідходних технологічних цілей, які дають на виході мінімум викидів шкідливих речовин, істотно зменшити порушення середовища існування. Реалізація завдань екологізації вугільної теплоенергетики створить умови для подолання інституціональної неефективності в цьому сегменті електроенергетичної галузі, що є причиною екологічної дестабілізації в регіонах з великими ТЕС. Це дає змогу розглядати подібну екологічну новацію як локальні дії в рамках імператива екологічно стійкого розвитку. Системний підхід до аналізу природоохоронної інвестиційної діяльності може бути комплексом складених елементів, логічно взаємозалежних між собою і спрямованих на досягнення єдиної еколого-економічної мети – вибору ефективних інвестиційних проектів екологізації забруднюючих виробництв.

Кожен елемент цієї системи визначений набором внутрішніх (економічних, фінансових, технологічних, екологічних, соціальних) параметрів і показників, що характеризують виробничі, інвестиційну, фінансову, екологічну і маркетингову сторони діяльності, й узагальнюючих (результуючих) показників на виходах елементів системи, які відображають різні аспекти ефективності.

Таким чином, управління процесами екологізації суб'єктів реального сектору передбачає орієнтацію на інституційні процеси, регіональні чинники сталого розвитку, врахування специфічних умов розвитку окремих галузей та ринків за критеріями еколого-економічної ефективності проектів розвитку.

Література

1. *Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / О.Ф. Балацкий, Д.В. Бельшев, В.И. Гурман и др. / Под ред. В.И. Гурмана, Е.В. Рюминой. – М.: Наука, 2001. – 175 с.*
2. *Мельник Л.Г. Экологическая экономика. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2006. – 312 с.*
3. *Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М., 1990. – 226 с.*
4. *Дороговцева А.А. Обращение с твердыми коммунальными отходами при устойчивом развитии крупных городов – СПб.: Синтез, 2007. – 180 с.*
5. *Интегрированный подход к формированию экологической стратегии предприятия // Вестник Челябинского государственного университета. Серия "Экономика". – 2007. – № 3. – С. 114–124.*
6. *Глушкова В.Г. Экономика природопользования: Учеб. пособие – М.: Гардарики, 2003. – 331 с.*
7. *Савон Д.Ю. Методы управления инвестиционной деятельностью по экологизации производственной сферы // Проблемы региональной экологии. – 2007. – № 6. – С. 18–23.*
8. *Никитаева А.Ю. Региональная среда как фактор развития партнерских отношений экономических субъектов. – Ростов на Дону: Изд-во ЦВВР, 2007. – 221 с.*
9. *Москаленко А.П. Социальный и эколого-экономические механизмы принятия инвестиционных решений в природопользовании. – Новочеркасск: УПЦ "Набла" ЮРГТУ (НПИ), 2004. – 313 с.*
10. *Шаповалов О. Пріоритетні напрямки та обсяги енергозбереження // Електронний журнал енергосервісної компанії "Екологические системы". – 2005. – № 12. – С. 21–30. – Режим доступу: <<http://esco-ecosys.narod.ru/archives.htm>>.*

В.П. НАГІРНА
Інститут географії НАН України

ПРОБЛЕМИ І РИЗИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ

В умовах ринку під впливом суспільних трансформацій, коли земельний ресурс розглядається як капітал, а ефективність землекористування поєднує економічну, соціальну та екологічну складові, виникає необхідність по-новому осмислити доцільність сільськогосподарського природокористування на порушених територіях.

У цьому контексті особливий статус мають землі, що знаходяться в районах промислового використання корисних копалин в Україні. Сюди відносяться регіони Донбасу, Дніпровського, Львівсько-Волинського басейнів та інші. Техногенно перевантажені землі цих регіонів становлять близько 18 тис. км², або 3% території країни [1]. Внаслідок експлуатації надр із користування виводяться величезні площі сільськогосподарських угідь, виникають специфічні антропогенно-гірничопромислові ландшафти з відвалами, териконами, шламосховищами. Площа таких земель сягає близько 80 тис. га [2].

Окремі місцевості в районах промислового використання корисних копалин, зокрема в Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Львівській, Запорізькій областях, настільки деградовані, зі зруйнованою здатністю до самоочищення, що вони відносяться до територій екологічного лиха і є непридатними до інтенсивного обробітку.

Досліджуючи можливості і ризики сільськогосподарського природокористування в районах промислового використання корисних копалин, слід зазначити, що обов'язковому вилученню з обробітку підлягають насамперед сильноеродовані й хімічно та радіаційно забруднені землі [1]. Вони, як правило, розташовані в епіцентрі негативного техногенного впливу. Однак навколо них розміщені сільськогосподарські угіддя, що меншою мірою зазнають такого впливу. В результаті проведення необхідних досліджень, спрямованих на виявлення тенденцій, напрямів та інтенсивності розвитку негативних техногенних процесів, ці землі в окремих випадках можуть бути залучені до сільськогосподарського використання.

Нині в Україні проводяться еколого-географічні дослідження з метою відстеження наслідків впливу гірничодобувних галузей на навколишнє середовище і, зокрема, земельні угіддя. Особлива увага звернена на такі гірничопромислові райони, як Донбас, Криворізький залізорудний басейн,